

Menneskeslægtens økonomiske Udviklings Gang.

Af Will. Scharling.

Den følgende Undersøgelse af det Spørgsmaal, om Menneskeslægten gaar en stedse større Rigdom eller stedse ringere Kaar i Møde, — eller med andre Ord: om Naturens og særlig Jordens produktive Kraft er en stedse aftagende og vil yde et bestandigt snævrere Spillerum for Slægtens Formerelse, medens denne har en naturlig Tendens til at tiltage stedse stærkere —, fremtræder ikke som en Monografi, men er kun et Par Kapitler af en sammenhængende Forelæsning over Økonomiens Theori og er følgelig holdt indenfor de Grænser, som Hensynet til en nogenlunde ligelig Behandling af samtlige Spørgsmaal i denne paabyder. Den er saaledes nærmest at betragte som et Forsøg paa at give et kort Overblik over de forskjellige Opfattelser af disse Spørgsmaal og at tjene til Orientering ved Bedømmelsen af de modstaaende Anskuelser paa dette Omraade, der til Dels maa blive bestemmende for Enhvers økonomiske Verdensanskuelse.

I.

Bliver Naturens Medvirkning i Produktionen stedse ringere eller stedse større?

I enhver Produktion samvirke to hinanden understøttende Kræfter: Naturkræfterne og Menneskets Kræfter

eller Arbejdet. Ethvert Fremskridt i Produktionen, hvorved den samme Anstrængelse fra Menneskets Side frembringer et større Resultat, maa derfor bero derpaa, at den ene eller den anden af disse Faktorer bliver mere virksom. For Menneskets Vedkommende vil dette kunne ske allerede ved den blotte Øvelse af de legemlige Kræfter, den blotte Rutine, hvorpaa adskillige Haandværkeres og Fabrikarbejderes forbavsende manuelle Færdighed afgiver tilstrækkelige Exempler, men fremfor Alt ved en stedse stigende Udvikling af Aandsevnerne, der tillige fører til Opfindelsen af Redskaber og Maskiner, som i en overordentlig Grad forhøje den legemlige Kraft, samt til Opsamlingen af Kapitalforraad, der muliggjøre en hensigtsmæssigere Ordning af Arbejdet igjennem Arbejdsdelingen. For Naturens Vedkommende synes derimod Sagen at stille sig anderledes, idet der ikke synes at kunne være Tale om en Udvikling af Naturkræfterne; disse ere nu de samme, som de altid have været; Vinden og Ilden, Tyngdekraften og Spændigheden, Sollyset og Solvarmen ere de samme og virke paa samme Maade nu som for 1000 Aar siden. Men medens der saaledes ikke er Tale om Fremgang i de ubegrænsede Naturkræfter, gives der paa den anden Side endog Kræfter, hvis Existens ere saaledes bundne til visse Dele af Jordkloden, at der kan være Tale om, at de helt kunne optages, og at der kan komme en Tid, da de ikke mere strække til for den stedse tiltagende Menneskemængde; og dette er netop Tilfældet med de Naturkræfter, hvis Medvirkning er uundværlig til Frembringelsen af de almindeligste Livs-fornødenheder. Og ikke blot viser der sig saaledes i et rigtignok saare fjernt Perspektiv den Mulighed, at Jorden ikke længer strækker til for at brødføde den mylrende

Menneskemængde; men det er endog et Spørgsmaal, om det ikke maa siges, at den bedste Del af Jorden alt er tagen i Brug, saa at de kommende Slægter maa tage til Takke med stedse daarligere Jorder, og Udbyttet af den samlede Produktion altsaa bliver stedse ringere i Forhold til det Arbejde, der anvendes i samme. Det Spørgsmaal paatvinger sig saaledes, om vi ikke gaa en bestandig Tilbagegang i Møde og stedse kun ved forøgede Anstrængelser kunne aftvinge Jorden de fornødne Betingelser for vort Livsophold.

Dette Spørgsmaal er ikke blot blevet rejst, men det er ogsaa besvaret bekræftende af den økonomiske Forfatter, der først klart og bestemt har stillet Spørgsmaalet, nemlig Ricardo. Det er netop paa denne Betragtning, at han støtter sin bekjendte Lære om Jordrenten, hvorved han forstaar «den Del af Jordens Frembringelser, som betales til Jordejeren for Benyttelsen af Jordbundens oprindelige og bestandig virkende Evne.» En saadan Jordrente vilde nemlig ikke kunne komme til Existens, dersom al Jord var lige god og fandtes i utømmelige Mængder. «Ved den første Nedsættelse i et Land, hvor der er Overflødighed paa rig og frugtbar Jord, hvoraf kun en meget ringe Del behøver at dyrkes for at ernære den derværende Befolkning og ogsaa kun kan blive dyrket ved den Kapital, som Befolkningen kan hyde over, betales ingen Jordrente,» siger Ricardo;*) «thi Ingen vilde betale for Brugen af Jord, naar der fandtes deraf i Overflod, som endnu ikke var tagen i Besiddelse, og derfor stod til Enhvers Raadighed, som havde Lyst til at dyrke

---

*) Se Ricardo: Om Nationaløkonomiens og Beskatningens Grundsatninger. Oversat af Fallesen. Kbhvn. 1839. S. 44—61.

den . . . . Det er derfor alene, fordi Jordens Udstrækning ikke er ubegrænset og dens Beskaffenhed den samme og fordi ved Folkemængdens Forøgelse Jord, som er af en ringere Beskaffenhed og har en mindre fordelagtig Beliggenhed, optages til Dyrkning, at Jordrente bliver at svare af dens Brug. Naar paa Grund af Samfundets Opkomst Jord, hvis Frugtbarhed er af anden Grad, tages i Dyrkning, begynder umiddelbart Jordrente at svares af al den Jord, hvis Frugtbarhed er af første Grad, og Størrelsen af denne Jordrente vil afhænge af Forskjelligheden af disse to Slags Jords Beskaffenhed . . . . Den frugtbareste og fordelagtigst beliggende Jord opdyrkes først, og Ombytningsværdien af dens Frembringelser vil blive at bestemme paa samme Maade som alle andre Gjenstandes Ombytningsværdi, ved den Mængde Arbejde, som under forskellige Former fra først til sidst har været nødvendig til at frembringe dem og bringe dem paa Markedet. Naar Jord af ringere Beskaffenhed tages under Dyrkning, vil de raa Frembringelsers Ombytningsværdi stige, fordi der udfordres en større Arbejds­mængde for at frembringe dem.»

Vi skulle her aldeles ikke inklade os paa en Undersøgelse af selve Jordrentetheorien; hvad vi her ene og alene ville undersøge, det er, om den Forudsætning, hvorpaa Ricardo bygger denne Theori, at nemlig «den frugtbareste og fordelagtigst beliggende Jord opdyrkes først» og at man derefter stadig tager «Jord af ringere Beskaffenhed» under Dyrkning, er sand, altsaa med andre Ord, om det virkelig er sandt, at vort Arbejde i Landbruget og den ekstraktive Industri bliver stedse mindre produktivt, saa at det stedse større Udbytte af samme, som den tiltagende Menneskemængde behøver, maa til-

vejebringes med bestandig større Anstrængelse og mere Arbejde. Men forinden vi gaa over til denne Undersøgelse skulle vi dog bemærke, at Jordrentetheorien — som ogsaa Stuart Mill indrømmer*) — i Virkeligheden ikke er saaledes knyttet til den Forudsætning hvorpaa Ricardo bygger, at den staar og falder med samme. Hovedsagen er nemlig blot, at der samtidig ere Jorder af forskjellig Beskaffenhed under Dyrkning; om man først er begyndt med de bedste eller tvært imod først har taget de ringere i Brug, er for saa vidt ligegyldigt, forudsat det blot er nødvendigt, at de alle holdes under Dyrkning for at tilfredsstille Efterspørgselen. I saa Fald ville nemlig nogle give et større Udbytte end andre ved det samme Arbejde og altsaa give Producenten et større Vederlag for dette, end de Andre faa; og dette Overskud kan da gjerne betegnes som Jordrente. Noget Andet er det, at der dernæst kan rejses Spørgsmaal om, hvorvidt denne saakaldte Jordrente med Rette betragtes som et Vederlag, der skyldes «Jordens oprindelige og bestandig virkende Evne», altsaa et Vederlag for Naturens gratis Medvirkning; men dette Spørgsmaal skulle vi her aldeles ikke gaa ind paa. Kun det fastholde vi her, at Jordrentens Existens ikke ubetinget er knyttet til Forudsætningen om, at man stedse gaar fra de bedre til de slettere Jorder, og at altsaa Jordrentetheorien ingenlunde ubetinget er omstødt, fordi denne Forudsætning paavises at være urigtig.

Ved første Øjekast synes det nu imidlertid, som om Ricardos Opfattelse utvivlsomt maa være rigtig. At de første Opdyrkere af et Land, hvor der findes Jord i Overflødighed, vælge den bedste og frugtbareste og ikke de

---

*) Principles of Pol. Econ., 5 ed., London 1862, I. S. 518—19.

ringe Jorder synes selvfølgelig, og heraf følger da endvidere, at enhver ny tilkommende Familie gjør ligesaa, saa at det først er, naar al den bedste Jord er optagen, at de yderligere Tilkommende nødsages til at tage til Takke med mindre frugtbar Jord, og tilsidst vil der da komme et Tidspunkt, hvor kun de helt udyrkelige Jorder, Heder og Klitter, Sumpe og Moradser, endnu ere tilbage, saaledes som jo et flygtigt Blik paa Forholdene i vort eget Land viser det at være Tilfældet.

Inden man imidlertid er kommen saa vidt og længe inden man er naaet til de daarligste af de Jorder, som nu ere under Dyrkning, vil man imidlertid have forsøgt at tilvejebringe det større Udbytte, som behøves, ved i Steden for at optage nye, kun lidet frugtbare Jorder til Dyrkning, at anvende nye Kapitaler paa Dyrkningen af de alt benyttede Jorder. «Ofte, ja endog sædvanlig,» siger Ricardo, «træffer det, at førend de ringere Jorder blive dyrkede, Kapitaler med større Fordel kunne anvendes paa de Jorder, som allerede ere under Dyrkning. Det vil maaske befindes, at ved at fordoble den oprindelige Kapital» (det er her det Samme som den oprindelige Arbejdskraft), «som blev anvendt paa Nr. 1, vil der blive frembragt, om ikke dobbelt saa Meget, om ikke paa ny 100 Tønder, saa dog 85 Tønder foruden de oprindelige 100, og at dette nye Udbytte overgaar, hvad der vilde erholdes ved at anvende den samme Kapital (den samme Arbejdskraft) paa Jorder af tredje eller fjerde Kvalitet.» Men ogsaa her hævder Ricardo, at der ikke kan være Tale om, at man ved at fordoble den paa Jorden anvendte Arbejdskraft (eller Kapital) kan fordoble Udbyttet; thi kunde man dette — og det endog vedblivende — vilde der aldrig blive Tale om at indtage nye, daarligere Jorder til Dyrk-

ning; man vilde da kun vedblive at anvende stedse mere Arbejdskraft paa de først indtagne, frugtbareste Jorder. Hvad enten man altsaa vælger den ene eller den anden Fremgangsmaade, bliver Resultatet bestandig et ringere Udbytte af det samme Arbejde, altsaa en stadig Tilbagegang, i samme Forhold som Jorden bliver mere befolket; og dette Resultat synes, som sagt, ved første Øjekast saa umiddelbart indlysende, at det næppe kan undre, at mange Økonomer have optaget hele den Ricardoske Lære som en ubestridelig Sandhed.

En nærmere og grundigere Betragtning af de virkelige Forhold, saaledes som de til Dels endnu foregaa for vore egne Øjne, har imidlertid bragt Amerikaneren Carey til at opstille den Paastand, at Ricardos Opfattelse er grundfalsk, og at det saa langt fra er Tilfældet, at man først optager de frugtbareste Jorder til Dyrkning og derefter kun tvungen af Nødvendigheden de daarlige, at Udviklingsgangen er tvært imod netop den stik modsatte, og denne Paastand støtter han paa en udførlig Dokumentation,*) hvis Hovedpunkter vi her kortelig-skulle berøre.

Gaaende ud fra en Betragtning af de første Opdyrkere af Jorden, hensatte i frugtbare Strækninger i et varmt Klima, kun forsynede med Stenalderens primitive Redskaber, uden Jærnøxe eller Spade, skildrer Carey deres Vilkaar saaledes: «Da Befolkningen er tynd, er der Jord i Overflødighed, og hver kan vælge, hvad han vil. Han er omgivet af Jorder, der besidde den højeste Grad af Frugtbarhed; men de ere bedækkede med umaadelige Træer, som han ikke mægter at rydde, eller der er Mo-

---

*) Carey: Principles of social science, 1858, I. S. 94—146, jfr. hans tidligere Skrift: The Past, Present and Future, Cap. I.

radser, som han ikke kan udtørre . . . . Luften er tilmed uren, da Taager lægge sig over det lave Land og Skovens tætte Løv forhindrer Luftstrømninger. Selv om han havde en Jærnøxe, vilde han ikke nedsætte sig der; thi det vilde være at risikere sit Helbred og næsten sit Liv. Vegetationen er tilmed saa rig, at, førend han med de ufuldkomne Redskaber, han har til sin Raadighed, kunde rydde og rense blot en Tønde Land, vilde en Del af den allerede igjen være saa overgroet, at han kunde begynde sit Sisypus-Arbejde forfra. De højere liggende Jorder, hvor der er forholdsvis ringe Trævæxt, ere ogsaa i sig selv af en langt ringere Frugtbarhed og langt mindre lønnende at dyrke. Men der er Strækninger der, hvor netop Jordens Magerhed har forhindret Træer og Krat fra at voxе eller i alt Fald fra at tage Overhaand — og naar han kan rydde de faa og svage Buske og Smaatræer bort, behøver han ikke at frygte for, at de hurtig skulle komme igjen. Han kan saaledes snart rydde et Par Tdr. Land og saa sin Sæd deri uden Frygt for, at den skal blive kvalt af Ukrud. At forsøge Sligt paa de rigere Jorder vilde være spildt Arbejde . . . Han begynder derfor sit Opdyrkningsværk paa de højere liggende Jorder, hvor han ved at bore Huller med en Pind i den lette, meget sandede Jord, som dræner sig selv, kan lægge sine Frøkorn en Tomme eller to dybt og efter nogle Maanedes Forløb kan høste saa Meget, at det giver ham hans Udsæd dobbelt tilbage. Han har saaledes opnaaet at lade Jorden arbejde for sig, medens han selv til samme Tid har kunnet fortsætte sin vanlige Fangst efter Fugle eller Kaniner eller sin Indsamling af Frugter og Bær — og hans Kaar ere saaledes forbedrede ved Høstens Overskud.»

Nu skildres fremdeles, hvorledes han efterhaanden faar bedre Redskaber, navnlig en Spade, hvormed han kan grave Jorden i større Dybde, samtidig med at han faar bedre Øje for de Egenskaber, som den Jord, han skal dyrke, helst maa besidde. «Rykkende frem til en lavere beliggende Jord og i Stand til at løsne og grave Jorden, gjør han den skikket til at optage det Regnvand, som tidligere blot skyllede hen over den lerede Overflade, og denne ny Jord viser sig nu at være af en langt bedre Beskaffenhed og at lønne Arbejdet langt rigere. Hans Udsæd, som ligger bedre dækket i Jorden, er mindre udsat for at fryse om Vinteren eller udtørres af Sommer-solen, og han høster nu det Tredobbelte af sin Udsæd. . . . Han finder ved en dybere Gravning, at der findes Ler under de først indtagne, sandede Jorder, og at han ved at blande den med Spaden faar en ny og frugtbare Jordbund at arbejde med. Og saaledes gaar han Skridt for Skridt videre frem; hans Forraad sætter ham nu i Stand til en mere omfattende Bearbejdelse af Jorden og til at forarbejde bedre Redskaber, og Slægtninges og Naboers Hjælp er nu lettere at erholde til disse og lignende Arbejder, til Rydning af Skove, Opførelse af Boliger og Gjemmesteder for den høstede Sæd osv. osv. De udstrække nu deres Arbejder længere og længere ned imod de lave Egne langs Floden, idet de omhugge de store Træer og brænde Kratskoven og saaledes skaffe Luften fri Adgang til Jorden, der derved efterhaanden tørlægges og bliver skikket til Bearbejdelse.» Efter udførligt at have paavist den successivt stigende Udvikling, slutter han med at fremhæve, hvorledes der saaledes, «idet man ved hvert Skridt gaar fra de fattigere til de rigere Jorder, opnaas en stedse voxende Forsyning med Levnetsmidler

og andre Livsfornødenheder med en tilsvarende Forøgelse af Evnen til at forbruge og til at opspare. Faren for Hungersnød og Misvæxt forsvinder efterhaanden.» Den tynde og spredte Befolkning, der har Jord i Overflødighed, kjender langt mere til disse Onder og lider langt mere af dem end Nutidens tætte Befolkning, hvor man næppe finder en Tønde Land, der ikke alt er tagen i Besiddelse. «Med Befolkningens Forøgelse har der udviklet sig en stigende Evne til Samvirken imellem Menneskene om at erholde Herredømmet over Naturens store og mægtige Kræfter . . . Overalt ser man Mennesket begynde fattig og hjælpeløs, ude af Stand til at faa sine Medmennesker til at forene deres Kræfter med ham til fælles Arbejde — overalt fremtræder han derfor som Naturens Siave. Men efterhaanden som Folketallet stiger, bliver han fra Aar til Aar, fra Aarhundrede til Aarhundrede, mere og mere Naturens Herre.»

Efter saaledes at have udkastet dette tænkte Billede af den successive Udvikling, bygget alene paa en konsekvent Forfølgning af de Forudsætninger, hvorfra det er nødvendigt at gaa ud, og efter at være kommen til den Slutning, at saaledes maa det være gaaet til overalt, gaar Carey nu over til at paavise, at dette virkelig ogsaa i Følge Historiens bestemte Vidnesbyrd har været Tilfældet. Han begynder sin udførlige Paavisning heraf med en Betragtning af Forholdene i Amerika, hvor Nybyggerne dog medbragte evropæisk Kultur og evropæiske Redskaber, ja, som oftest noget Kapital, der kunde sætte dem i Stand til at foretage mere omfattende Forberedelser til Jordens Opdyrkning, end Tilfældet kunde have været paa et tidligere Punkt af Samfundsudviklingen. «De første Nybyggere af engelsk Race ses at have bosat sig paa

Massachusetts's ufrugtbare Jordbund, hvor de grundlagde Kolonien Plymouth. Hele Kontinentet laa for dem; men ligesom alle andre Nybyggere maatte de tage Hensyn til, hvad de med deres Midler kunde overkomme. Andre Nybygder grundlagdes ved Newport og New Haven, og derfra kunne Sporene forfølges videre, naar man følger Flodernes Løb, men i alle Tilfælde paa de højere liggende Strækninger, idet de have overladt Rydningen af Skovene og Udtørringen af de moradsige Strækninger til deres rigere Efterfølgere. Skulde Læseren udpege de Jorder i de forenede Stater, der ere mindst skikkede til Kornproduktion, vilde han pege paa de stenede Strækninger, som de haardføre Puritanere først beboede; og vilde han nu stille sig paa Dorchester Højderne nær ved Boston og skue rundt om, vilde han overalt finde sig omgivet af Vidnesbyrd om, at fattige som Massachusetts's Jorder ere, henligger dog den bedste Del deraf endnu bestandig udyrket, medens de mest produktive af de for Øjeblikket dyrkede Jorder først ere indtagne under Ploven i det sidste halvhundredede Aar.

«Betragte vi nu New York, se vi, at Udviklingsgangen der har været den samme. Øen Manhattans ufrugtbare Jordbund og de højere Strækninger af de lige over for liggende Kyster tildrog sig tidlig Opmærksomhed, medens de lavere liggende Jorder endnu den Dag i Dag (1858) henligge udrænede og udyrkede. Følge vi Nybyggerne, se vi dem gaa langs Hudsonfloden til Mohawk-Dalen og bosætte sig der ved Flodens Udspring paa Jorder, der kun behøve ubetydelige Rydnings- og Udtørringsarbejder. Gaa vi længere imod Vest, se vi den første Jærnbane følge de højere liggende Partier, hvor vi finde de tidligere Kolonisters Landsbyer og Stæder; men hvis vi følge den

ny og lige Vej, se vi den gjennemskjære Statens rigeste Jorder, der endnu til Dels ligge udyrkede.

« . . . Paa Delawares Bredder se vi Kvækerne vælge de lettere Jorder, hvor Fyrren gror, medens de undgaa de rigere og sværere Jorder paa Pennsylvaniens modsatte Bred. Enhver enkelt Nybygger tager derhos atter først fat paa de højere og tørrere Dele af sin Ejendom, medens han lader Engene ligge hen; mange af disse ligge endnu i deres oprindelige Tilstand, medens andre først ere blevne drænede i de sidste Aar. De bedste Dele af hver Ejendom ere ufravigelig de, som sidst ere bragte under Dyrkning, medens de daarligste Jorder i hver Bygd ere de, hvorpaa de ældste Avlsbygninger findes. Gaa vi videre igjennem de sandige Egne i denne Stat, finde vi Hundreder af smaa ryddede Strækninger, som for længe siden ere blevne forladte af deres Ejere og saaledes afgive Vidnesbyrd om Beskaffenheden af den Jordbund, som man opdyrker, naar Befolkningen er tynd og det frugtbare Land staar aabent for Enhver i største Overflødighed.»

Disse Exempler mangfoldiggjør Carrey nu i det Følgende, idet han efterhaanden forfølger Bebyggelsens Gang i de forskjellige saavel østlige som vestlige Stater, i hvilke sidste det jo navnlig er let at forvise sig om Udviklingens Retning, medens det dog netop her stedse maa fastholdes, at Nybyggerne komme med Kjendskab til Agerbrugets nyeste og bedste Fremgangsmaader, til Dels med Redskaber, Maskiner og Driftskapital, hvilket Alt fuldstændig savnes paa Samfundslivets tidligste Trin. Og dog paavises det ikke blot af Carey, men bekræftes andet Steds fra, at Udviklingen her har været ganske den samme. «At Nybyggerne først opdyrke de ringere Jorder,» hedder det i en Artikel i «Merchants Magazine», «er en Kjends-

gjerning, der slaar Enhver overalt i Vesten, baade mod Syd og mod Nord. De ældste Boliger findes altid paa det tyndt bevoxede og forholdsvis ufrugtbare Højland. Georgias, Alabamas, Floridas og Missisippis sandede Højsletter og ufrugtbare Fyrreskove modtog de første Udvandrere. De første Hjemsteder i Texas byggedes ligeledes paa de højere liggende Sletter (upland prairies) . . . I Ohio er Sandheden endnu mere iøjnefaldende. De oprindelige Nybyggere valgte Wheeling, Marietta, Limestone, North Bend og Vevay til deres første Bypladser, i de fattigste Agerbrugsdistrikter ved Floden, og den første Befolkning spredte sig langs hele Floden hen over Højene og ryddede deres første Marker blandt Egekrattet paa Højlandets fattige Jordbund, hvor 20 Akres ikke ere saa meget værd som 1 Akre af de rige lavtliggende Jorder, som de første Nybyggere ikke vilde betale med en Pris, der kun lidet oversteg, hvad Staten maatte betale for Tilsynet med disse Strækninger. Og nu ser man paa hele Strækningen langs med Nedre Ohio de første Beboeres forladte og sammenstyrtede Blokhuse ved Siden af en rislende Kilde oppe imellem Højene — hans lille Ager overgroet med Krat og Buske og omgivet af en Skov saa ensom og tavs, som da den første Gang berørtes af Tømmermandens Øxe.» Og til disse forskellige Vidnesbyrd. slutter for Avstraliens Vedkommende Prof. Hearn i Melbourne sig, idet han bl. A. udtaler,*) at «de Jorder i Victoria, som først bleve opdyrkede, vare de fattige Jorder, som dække den tertiære Dannelse Syd for Melbourne, og de magre Jorder paa de træløse Lavasletter imod Nord. De rige Jorder derimod ere for største Delen bedækkede

---

*) W. E. Hearn: Plutology. Melbourne 1862, S. 111 ff.

med kæmpemæssige Eucalypter og med en Underskov af Sassafras, Træ-Bregner og anden tæt Vegetation. Saa-danne Jorder træffer man paa Skraaningerne af Dandemong Ranges, paa Skraaningerne langs Floderne i Gipps Land og paa Kysterne i Nærheden af Ballarat, Nord og Øst for Mount Warrenheip. Men til Trods for deres yppige Frugtbarhed henligge alle disse Strækninger, med Undtagelse af nogle enkelte Dele af det sidstnævnte Areal, der for ganske nylig ere bragte indenfor Jærnbanernes Omraade, i deres primitive Beskaffenhed.»

Carey bliver imidlertid ikke staaende ved en Paa-visning af Forholdene i den ny Verden; han vender sig ogsaa til den gamle, og med Historiens Vidnesbyrd i Haanden gennemgaar han næsten samtlige europæiske Landes Bebyggelseshistorie, ja dvæler endog tilsidst ved de tidligste Hjem for Civilisationen i det vestlige Asien og paaviser, at alle historiske Vidnesbyrd samstemme om, at Bebyggelsen er skreden saaledes frem, som af ham paavist i Henhold til en Undersøgelse af Forholdenes egen Natur. Og særlig fremhæver han for selve Ricardos eget Hjemlands Vedkommende, at «naar man søger de normanniske Kongers Palads, finder man det i Winchester og ikke i Themsdalen. Spørger man efter Skovene og Moradserne fra Plantageneternes Dage, vises der En overalt dyrket Land af den største Frugtbarhed. Skulde Nysgjerrighed lede En til det Ønske, at se det Land, hvor Moradser nær havde opslugt de sejrende Normanners Hær ved deres Tilbagevenden fra deres Ødelæggelser i Norden, og som forfærdede Oldgranskeren Camden endnu saa sent som i James I's Tid, vilde man vise ham Syd Lancashire med dets rige Marker bedækkede med bølgende Korn og med Enge, hvorpaa det prægtigste Kvæg græsser.»

«Spørger man derimod om Stederne for den tidligste Bebyggelse, saa bliver man ført til Egnene om «the rotten boroughs», til de Dele af Landet, hvor i Følge Mr. Edens Beskrivelse for knap 60 Aar siden Indbyggerne, som hverken kunde læse eller skrive, boede i Lerhytter med en ussel ugentlig Fortjeneste, — og til Strækninger, der i lange Tider have henligget som udyrkede Fællede, men som bære Spor af at have været dyrkede i tidligere Tider — og som Nutidens forbedrede Agerbrug nu igjen optager til Dyrkning.»*)

Overfor denne udførlige og omhyggelige Undersøgelse og de forskellige samstemmende Vidnesbyrd fra kompetente Dommere om Forholdene i den ny Verden erklærer da ogsaa Stuart Mill,**) der ikke blot er en ivrig Tilhænger af Ricardo, men særlig lyser hans Jordrente-teori i Kuld og Kjøen, at Ricardo «ikke har paastaaet, at den af ham opstillede Naturlov finder Anvendelse paa et meget tidligt Stadium af et Lands Rydning og Opdyrkning.» «Det er sandt,» siger han, «at de Jorder, som kræve den største Mængde Rydnings- og Udtørringsarbejder sjældent ere de først opdyrkede; det er sandsynligt, at Civilisationen i ny Lande sædvanlig begynder paa Højderne og derfra stiger ned til Dalene, og af denne

---

*) Man jævnføre hermed for Danmarks Vedkommende Forchhammers Udtalelse om Jyllands østlige, bakkede Hedebælte: «Op-rindelig har det været skovdækket, og Fyrretræerne have i en ældre Periode, som for længe siden er forsvundet, været dets Hoved-Skovtræ . . . Dette Bælte er i en tidligere Periode for største Delen blevet indtaget til Agerjord, sandsynligvis foranlediget dels ved Værdien af de Træer, der bedækkede Bæltet, dels ved den Lethed, hvormed Sandjorden kunde dyrkes med ufuld-komne Redskaber.» (Almenfattelige Afhandlinger og Foredrag, Kbhvn. 1869, S. 208—9.)

**) Principles I. S. 518—19.

Grund kan det ofte hælde — (skjønt visselig ikke som en ufravigelig Lov) — at de rigeste Jorder henligge længere udyrkede end andre, som af Naturen ere mere produktive selv i Forhold til det mindre Arbejde og Udlæg, som disses Dyrkning kræver. Carey vil imidlertid næppe paastaa, at i noget gammelt Land de endnu udyrkede Jorder i Almindelighed ere de, som det bedst vilde svare Regning at dyrke.» Paa den anden Side indeholder den første af de her citerede Sætninger en Indrømmelse af, at Ricardos Theori ikke gjælder i noget nyt Land, og det erkjendes da derved, at den fra en almengyldig Lov synker ned til at blive en under visse Forudsætninger og i visse Tilfælde gjældende Regel. Men det er da ogsaa klart, at den i saa Tilfælde aldeles ikke giver Svar paa det Spørgsmaal, som vi her særlig undersøge, og som netop gaar ud paa, om der kan opstilles en almindelig Lov for Udviklingens Gang i den ene eller den anden Retning.

Vi betvivle imidlertid, at det er nødvendigt at gjøre en saa vidt gaaende Indrømmelse paa Ricardos Vegne, som Mill her har gjort, og vi anse det for et stort Spørgsmaal, om Ricardo selv vilde godkjende den. Det er nemlig vel Tilfældet, at det ved første Øjekast synes, som om der er en bestemt og uløselig Modsigelse imellem Ricardos og Careys Paastande og at nødvendigvis kun den Ene kan have Ret og den Anden da maa have Uret. Men det forekommer os, at denne Antagelse ved en nøjere Undersøgelse synes mindre bestemt og at det end ikke er umuligt at bringe de to modstaaende Opfattelser til en saadan indre Samklang, at de i Steden for at modsig, i Virkeligheden supplere hinanden og tilsammen netop give os den rigtige Løsning af Spørgsmaalet.

Det maa nemlig indrømmes, at Ricardos Udsagn ikke ere ganske heldige i deres Form, og at de næppe ere et ganske korrekt Udtryk for den Tanke, der ligger bagved dem. Det maa i saa Henseende strax fremhæves, at Ricardo ikke ubetinget bruger Udtrykket «de frugtbareste Jorder» i Modsætning til de ringere Jorder, men derimod — som ovenfor vil ses — siger, at «den frugtbareste og fordelagtigst beliggende Jord opdyrkes først», og at man derefter gaar over til de ringere Jorder. De «ringere» vil altsaa ikke blot sige, de mindre frugtbare, men ogsaa de mindre vel beliggende, skjønt i sig selv særdeles frugtbare, Jorder; og idet Hensynet til begge disse Momenter forenes, kan det meget vel tænkes, at man endog lægger en saadan overvejende Vægt paa det sidste, at man foretrækker de vel beliggende, mindre frugtbare Jorder for de mindre vel beliggende, frugtbarere Jorder. Det Faktum, at Nybyggere f. Ex. indtage ikke blot de gode, men ogsaa de mindre gode Kystjorder fremfor at opsøge Jorder af samme Beskaffenhed som de første længere inde i Landet, vilde saaledes i og for sig ingeniunde være i Strid med Ricardos Theori, langt mindre kunne omstøde den. Men det maa paa den anden Side indrømmes, at det vilde være ønskeligt, om Ricardo i sine Tanker havde forenet de to nævnte Hensyn til Enhed og samlet dem begge i Udtrykket «bedre» Jorder i Modsætning til «ringere» — saa meget mere som det dog utvivlsomt er denne Modsætning, der helt igjennem har foresvævet hans Tanke, og som Ordet «frugtbar» er et dobbelttydigt Ord, der snart kan tages i en, snart i en anden Forstand.

Naar nemlig Talen er om at bedømme, hvad Udbytte et Stykke Land giver eller vil kunne give, kan man stille

sig paa et dobbelt Standpunkt. For det Første kan man anstille Sammenligningen imellem to lige store Strækninger og spørge, hvilken af disse der kan bringes til at give det største Udbytte, idet man aldeles ikke tager Hensyn til, hvor meget Arbejde (eller hvor megen Kapital) der maa anvendes for at bringe dette Maximum af Udbytte til Veje. I denne Forstand maa da den Jord kaldes den frugtbareste — og dette er vel endog Ordets retteste Mening —, hvoraf saaledes en vis given Strækning efter sin fysiske Beskaffenhed kan bære den størst mulige Mængde Frugt. Det er saaledes denne Bedømmelse, hvorpaa vor hele Hartkornsansættelse hviler, om man end her ved Betegnelsen af Jordens Frugtbarhed er gaaet en noget anden Vej; man gaar her ikke ud fra et vist Maal Jord, men derimod fra et vist tænkt Udbytte, og jo mindre Land der behøves for at frembringe denne givne tænkte Mængde, jo færre Tønder Land der altsaa gaar paa en Tønde Hartkorn, desto frugtbare kaldes man Jorden. Men man kan ogsaa betragte de forskellige Jorder fra et helt andet Synspunkt; man kan gaa ud fra en vis given Arbejdsmængde (eller Kapital), som man har at disponere over, og man kan da spørge om, paa hvilken Jord denne Arbejdskraft kan anvendes med størst Fordel, idet man ser bort fra noget bestemt Maal for Jorden og gaar ud fra, at der er Jord nok at tage saavel af den ene som af den anden Art. Ogsaa i dette Tilfælde kan man med Føje sige, at den Jord, der lønner Arbejdet bedst, er den frugtbareste. Men det vil dog være rigtigere i dette Tilfælde at anvende et andet Udtryk og forbeholde Ordet frugtbar for det første Tilfælde, hvor der særlig spørges om, hvilken Jordens Evne til at bære Frugt er, eller om, hvad den med en ikke nærmere begrænset Arbejds-

mængde kan bringes til at bære. I det andet Tilfælde derimod, hvor der nærmest spørges om, hvilket Udbytte Jorden med en forhaanden værende Arbejdsmængde vil kunne give, vil man maaske kunne bruge Udtrykket «givtig»; den Jord har da den største Givtighed, som giver en Producent mest Udbytte af den Arbejdskraft, han har at disponere over.*)

Ricardos Fejl bestaar da snarest deri, at han har brugt Ordet frugtbar, hvor det havde været rigtigere at bruge Ordet givtig eller simpelthen god Jord. Det vil nemlig let ses, at man til forskellige Tider vil lægge forskjellig Vægt paa de to ovenfor fremhævede Momenter, hvorefter Jordens Godhed vurderes, og at man navnlig paa det tidligste Samfundsstadium fornemmelig tager Hensyn til det sidst fremhævede og bruger den herved bestemte Maalestok for Jordens Godhed. Saa længe der haves Jord i saa at sige ubegrænset Mængde, men derimod kun faa og spredte Kræfter at disponere over og smaa eller ingen Forraad, gjælder det om at vælge en Jord, der ved et forholdsvis ringe Arbejde hurtig giver et Udbytte, der forsyner de Paagjældende med et lille Forraad til Brug under fremtidige Arbejder — altsaa en givtig Jord, der ikke kræver betydelige forberedende Arbejder; thi saadanne er der paa dette Stadium ikke Tale om at kunne præstere. Saadanne Jorder er derfor paa dette Standpunkt de bedste og mest produktive eller — naar man tager Ordet i videre Betydning — de frugt-

---

*) Jfr. Cherbuliez: Précis de la Science économique, I, S. 146—50, hvor Ordene «fertile» og «fécond» benyttes til at betegne den ovenfor fremhævede Forskjel imellem to forskellige Maalestokke for Jordens Frugtbarhed.

bareste. Spørger man nemlig, hvilke Momenter der bestemme et Lands naturlige Rigdom, saa er der en dobbelt Betragtning at gjøre gjældende, og navnlig er det ingenlunde nok blot at fæste Blikket paa Jordbundens Beskaffenhed. Det er ganske vist, at det er af den største Betydning, om et Lands Overflade overvejende er Muldjord, Lerjord eller Sandjord, om hver enkelt Jordarts mekaniske Sammensætning er en saadan, at den giver Luft og Lys etc. fri Adgang, og Vand et passende Afløb, om den er rig paa saadanne uorganiske og organiske Bestanddele, som i særlig Grad fremme Plantevæksten — især naar alt dette forbindes med gode klimatiske Forhold og derhos de mest fornødne Mineralier ere til Stede i tilstrækkelig Mængde og let tilgængelige. Men til alle disse positive Fordele maa der endvidere knytte sig den negative, at der ikke findes særlige Hindringer enten for selve Produktionen eller for Samfærselelsen imellem nærliggende Egne. En altfor stor Fugtighed, som forvandler de i sig selv frugtbare Jorder til Moradser og Sumpe, der først maa udtørres, eller en altfor stor Tørhed i Luften, der gjør de lette Sandjorder helt ørkenagtige; et koldt og barskt Klima, der forhindrer Dyrkningen af de bedre Væxter trods Jordens Frugtbarhed; jævnlige Oversvømmelser til ubestemte Tider, Jordskjælv og vulkanske Udbrud; Insekt-sværme, der forfølge og endog dræbe Kreaturerne; uigjennemtrængelige Urskove, der forhindre Samkvemmet saavel som Dyrkningen; giftige Uddunstninger, der afføde Sygdomme — Alt dette er Omstændigheder, der i høj Grad betage de i sig selv gode Jorder deres Værd særlig for Nybyggere, der ere ude af Stand til at fjerne dem. I Almindelighed vil det endog være Tilfældet, at netop de Egne, der i højest Maal frembyde de positive Be-

tingelser for en rig Produktion, tillige ere de, som frembyde de største Hindringer for Opdyrkningen og navnlig ikke ere let tilgængelige eller tilstede et let Samkvem med andre Mennesker. En stor Del af disse Hindringer lade sig derimod paa et senere og mere udviklet Stadium med forholdsvis Lethed fjerne; ja enkelte af dem — saaledes den isolerede Beliggenhed — forsvinde endog efterhaanden af sig selv med Landets tiltagende Bebyggelse, ligesom allerede den tættere Befolkning gjør det lettere at vinde Bugt med forskellige af dem. Medens det saaledes paa et tidligt Stadium fornemmelig er Jordens negative Egenskaber, der komme i Betragtning, og de Jorder ere de bedste, der frembyde de færreste Hindringer for en Opdyrkning, vil man derimod paa et senere Stadium, naar ubenyttet Jord alt begynder at blive sparsom og der ikke længere staa ubegrænsede Strækninger til Enhvers Raadighed, nødsages til at tage mere Hensyn til Jordens positive Fortrin. Og naar endelig Kulturen er skreden saa vidt frem, at man har Kapital nok og snarest er i Forlegenhed for at faa den vel anbragt, saa vil den Jord ubetinget blive betragtet som den bedste, der er i Stand til at absorbere — og lønne — den størst mulige Kapital, d. v. s. den, der kan bringes til at bære den mest mulige Frugt, altsaa den frugtbareste i Ordets strengere Betydning. I al Almindelighed at sige, hvilken Jord der er «den bedste», lader sig derfor ikke gjøre; der maa altid tages Hensyn til det Udviklingsstadium, hvorpaa Slægten befinder sig, og den Jord, der til en Tid med Føje betragtes som den bedste, vil derfor til en senere Tid hyppigt blive opgiven igjen som en Jord, det ikke lønner sig at anvende meget Arbejde paa. Vil man ret klart se disse Forhold, saa maa man netop

vende Blikket til de i vor Tid til Opdyrkning indtagne Strækninger i Amerika, hvor Mænd med højst forskjellig produktiv Kraft samtidig udvælge sig aldeles forskjellige Jorder, Enhver efter sine Evner og Kapitaler. Den amerikanske Professor Johnston beskriver saaledes nærmere den Art Jord, som de fattigere Nybyggere i britisk Nordamerika fortrinsvis vælge, og siger derom: «Denne Jord vurderes nu til omtrent 10 sh. pr. Acre (omtrent 6 Rdl. pr. Td. Land). Det vil koste 2 L. St. pr. Acre (24 Rdl. pr. Td. Land), at rydde den til Dyrkning; men saa vil der ogsaa kunne voxе al Slags Sæd, som passer for Klimatet, og den første Høst vil i Almindelighed betale hele Udlæget. I et nyt Land og blandt fattige Nybyggere kaldes dette god Jord. Daarlig Jord er for dem et relativt Udtryk. Den Jord kaldes daarlig, der ikke passer for en fattig Mand, som ikke blot ved at brænde og bortrydde Træerne strax vil give en lønnende Høst, men som maa befries for Rødderne, vendes og pløjes, for at man kan vente en virkelig lønnende Høst. De med Lærketræer bedækkede Jorder ere ofte af denne Slags. Den tynde Skorpe, hvori disse Træer gro, bliver ikke gjort frugtbar blot ved at brænde Træerne paa Roden; den dybere Jord maa først vendes op. Saaledes kan det, der er daarlig Jord for en fattig Mand, være god Jord for en rig Mand, som har Kapital nok at anvende paa at bringe den i dyrkelig Stand.»

En slaaende Analogi til disse Forhold paa et andet Omraade, hvor den hele successive Udvikling og dens forskjellige Stadier i deres naturlige Rækkefølge i Løbet af kort Tid kan overskues, frembyder Guldgravningen i ny opdagede Guldlande. «A good poor man's diggings» (et godt Gravested for en fattig Mand), er, i Følge Prof.

Hearn,*) i Victoria en meget almindelig Betegnelse for «guldholdig Alluvialjord, hvor Guldet hurtigt og let kan erholdes ved Hjælp af de simpleste Redskaber og uden stor Anvendelse af Tid og Penge. Slige Pladser (surfacing and shallow sinkings, som de kaldes), var Stedet for den tidligste Mine-Industri i Victoria, og det er dem, der endnu bestandig give enhver ny Guldmark dens særlige Tiltrækningskraft. Det var først nogle Aar efter Guldets første Opdagelse, at rigelig Kapital og virksomme Maskiner begyndte at frembringe deres sædvanlige Virkning paa Guldlejerne og snart stillede de enestaaende Guldgraveres svage Anstrængelser i Skyggen. Alluvialjorderne, hvis Rigdom fra først af tiltrak sig hele den civiliserede Verdens Opmærksomhed, veg snart Pladsen for mere frugtbare, men ogsaa mere bekostelige Miner. De let tilgængelige Lejer vare snart udtømte, og i Henseende til absolut Guldrigdom taale de ingen Sammenligning med de Skatte, som findes begravede i Jordens dybere Lag eller lejrede i den vanskeligt bearbejdede Kvarts.»

Af alt det Anførte fremgaar det nu formentlig tilstrækkeligt klart, at der ikke kan være Tale om at opstille en enkelt, konstant Maalestok for Jordernes forskellige Godhed. Det, der for Jordbrugerne har Interesse og Betydning, er ikke Spørgsmaalet om Jordernes absolute, objektive Karakter og Beskaffenhed, men derimod det Spørgsmaal, om de i større eller mindre Omfang lønne det paa dem anvendte Arbejde. Men idet saaledes den Anstrængelse, der udfordres til at opnaa et vist Udbytte, gjøres til Maalestok, bliver denne af en foranderlig Karakter. Thi hvad der til én Tid er en meget stor, det

---

*) Plutology. S. 112 ff.

er til en senere Tid en meget ringe Anstrængelse. Carey har derfor ogsaa utvivlsomt Ret i, at man i den første Tid har indtaget Jorder til Dyrkning, som man senere atter har opgivet, fordi det paa det daværende Udviklings-trin, da man kunde magte langt vanskeligere Jorder, ikke mere lønnede sig at fortsætte hines Dyrkning, og at omvendt Jorder, som nu ere meget søgte og lønnende, tidligere henlaa udyrkede, netop fordi der ikke kunde være Tale om at kunne give sig i Kast med dem. Man behøver blot at kaste Blikket paa de Inddæmnings- og Udtørningsarbejder, som her i Danmark ere foretagne i de seneste Aar, og af hvilke nogle, som f. Ex. Udtørringen af Sjørring Sø, har bragt nogle af vore frugtbareste Jorder for Dagens Lys. Men ogsaa Ricardo indser meget vel, at der gives Svingninger i Agerbrugets Udvikling [og at Jorder, som man til en Tid har indtaget til Dyrkning, senere igjen opgives som ikke tilstrækkeligt lønnende, naar Udviklingen er bleven rigere. «Forbedringer i Agerbruget ville gjøre det mindre nødvendigt at dyrke den slettere Jord,» som man før har set sig nødt til at indtage for at tilfredsstille den stigende Efterspørgsel efter Korn. «Men Forbedringer i Agerdyrkingen ere af to Slags: de, som forøge Jordens frembringende Evne, og de, som sætte os i Stand til ved at forbedre vort Maskineri at erholde Jordens Frembringelser ved en ringere Arbejds-mængde . . . De Forbedringer, som forøge Jordens frembringende Evne, ere f. Ex. et hensigtsmæssigere Sædskifte eller et bedre Valg af Gjødning. Disse Forbedringer sætte os nemlig i Stand til paa en ringere Flade at erholde den samme Mængde Frembringelser.» Man vil da opgive de slettere Dele af den alt opdyrkede Jord, idet alene Dyrkingen af de bedre Dele er til-

strækkelig til at tilvejebringe den fornødne Mængde Korn og tilfredsstille Efterspørgselen. Det andet Slags Forbedringer forøger ikke Jordens frembringende Evne, men de sætte os i Stand til at erholde dens Frembringelser ved en ringere Arbejds­mængde. De ere snarere rettede paa en Dannelse af Kapitalen, som er anvendt paa Jorden, end paa selve dennes Dyrkning. Forbedringer i Agerdyrkningsredskaberne, som Plove og Tærskemaskiner, Besparelser i Brugen af de til at drive Avlingen fornødne Heste m. v., høre hertil. En mindre Kapital, hvilket er det Samme som en mindre Mængde Arbejde, vil blive anvendt paa Jorden; men for at erholde den samme Mængde Frembringelser, kan der ikke dyrkes en ringere Mængde Jord.» Ricardo forfølger imidlertid ikke denne Betragtning saa vidt, at han ser, at denne Arbejds­kraftens forøgede Virksomhed kan sætte Folk i Stand til at opdyrke Jorder, som det trods deres virkelig frugtbare Beskaffenhed ikke har kunnet lønne sig at dyrke før paa Grund af de Vanskeligheder, som først maa overvindes, men som nu formindskes i samme Forhold, som Arbejds­kraften bliver mere virksom. Paa den anden Side maa det ligeledes indrømmes, at Carey ikke synes at have gjort sig klart, at det i Almindelighed paa ethvert givet Udviklingsstadium, saa længe ikke ny Forbedringer opfindes, vil være nødvendigt for de ny Tilkommende at tage til Takke med ringere Jorder end de, de Førstkomne paa samme Udviklingsstadium have kunnet bemægtige sig, og at der saaledes midlertidig og inden visse Grænser vil være en Tilbagegang. Det var navnlig dette Tilfælde, som Ricardo havde for Øje i Storbritannien, hvor under Revolutionskrigene og Fastlandsspærringen stedse ringere Jorder maatte indtages til Dyrkning

for at tilfredsstille den stedse stigende Efterspørgsel efter Korn, og det er rimeligt nok, at dette har i endog altfor høj Grad paavirket hans Opfattelse.

Vende vi nu tilbage til det Hovedspørgsmaal, hvad Retning Menneskeslægtens økonomiske Udvikling, for saa vidt denne bestemmes ved Jordbruget, i sin Helhed har taget, saa maa det vistnok svares, at denne næppe bestandig og uafbrudt er gaaet i den samme Retning, og at man navnlig utvivlsomt hverken er begyndt med de frugtbareste eller de mindst frugtbare Jorder. Det maa snarest antages, at Agerbruget oprindelig er begyndt paa de middelgode Jorder, hverken paa den hede Zones rige, af den yppigste Vegetation bedækkede Jorder eller paa den kolde Zones magre, en stor Del af Aaret is- og snedækkede Marker, men paa de jævnt gode Jorder i den tempererede Zones varmere Del, d. v. s. paa de Jorder, som, uden at frembyde de i sig selv gunstigste Forhold for Vegetationen, have frembudt de færreste Vanskeligheder og Hindringer for Opdyrkingen. Det er endvidere sandsynligt, at man blandt de Jorder af denne Beskaffenhed, som vare til Raadighed, altid fortrinsvis har valgt de frugtbareste — for saa vidt man besad den fornødne Evne og Indsigt til at finde disse. Efterhaanden som Menneskeslægten derefter har formeret og udviklet sig, har den — og med den Opdyrkingen — udbredt sig baade mod Nord og mod Syd og har saaledes efterhaanden lært at overvinde de Vanskeligheder, som dels det koldere, dels det varmere Klima frembød. At man ogsaa herved stedse fortrinsvis har bemægtiget sig de Jorder, som paa ethvert Sted frembød de færreste Vanskeligheder, tør vistnok ligeledes antages; og for saa vidt kan det altsaa siges, at man bestandig er

gaaet fra de bedre til de slettere Jorder, d. v. s. fra dem, der krævede lidet, til dem, der krævede mere Arbejde. Men det Spørgsmaal, hvorpaa det dog fornemmelig kommer an, og hvortil Hovedinteressen knytter sig, er dog ikke det, om der efterhaanden har været flere eller færre Vanskeligheder at overvinde, men derimod, om det anvendte Arbejde efterhaanden er bleven bedre eller slettere lønnet, — om altsaa Menneskeslægten i sin Helhed faar et stedse ringere eller et stedse større Udbytte af sin produktive Virksomhed, for saa vidt denne knytter sig til Jorden.

Gaar man nu ud fra, at Menneskene til enhver Tid fortrinsvis have søgt at dyrke den Jord, som krævede det mindste Arbejde, og som altsaa gav et forholdsvis stort Nettoudbytte, kunde det synes heraf at følge, at de stedse kun nødtvungent havde paabegyndt Dyrkningen af de andre Jorder, der krævede mere Arbejde, og at disse saaledes gav et forholdsvis ringere Nettoudbytte — om end muligvis et større Bruttoudbytte — og altsaa lønnede Arbejdet i en ringere Grad. Dette forudsætter imidlertid, at man stedse maaler Arbejdet med den samme uforandrede Maalestok — og under denne Forudsætning maatte man ogsaa nødvendigvis komme til det anførte Resultat. Men det maa herved erindres, at «Arbejdet» er et tvetydigt Ord: paa den ene Side kan det bruges til at betegne det Arbejde, der skal udføres, eller med andre Ord de Vanskeligheder, der skulle overvindes — og for disse kan der ganske vist tænkes en konstant Maalestok —, paa den anden Side derimod den Arbejdskraft, der skal anvendes, eller med andre Ord den Anstrængelse, der skal gjøres for at besejre hine Vanskeligheder eller udføre det givne Arbejde — og denne Anstrængelse, der

er af subjektiv Natur, er ikke blot forskjellig for de forskjellige Individer, men ogsaa for det samme Individ til forskjellige Tider. Man tænke sig blot to Stykker Jord, af hvilke det ene bærer 100, det andet 200 Træer omtrent af samme Beskaffenhed og Størrelse, som skulle fældes og slæbes bort, før Jorden kan dyrkes; i det ene Tilfælde er da det Arbejde, der skal udføres, den Vanskelighed, der skal overvindes, det Dobbelte af, hvad det er i det andet. Men dersom den, der skal fælde de 100 Træer, dertil kun har en Stenøxe til at hugge med og et Tov til at slæbe dem afsted med, medens den Anden har en Sav til at fælde sine 200 Træer med og en Vogn til at rulle dem bort paa — saa er dennes Anstrængelse meget mindre end hins, og selv om Jorden efter at være ryddet i begge Tilfælde giver det samme Udbytte, vil den, der har haft det dobbelte Arbejde at udføre, dog faa sit Arbejde bedst lønnet — thi dette dobbelte Arbejde har kostet ham mindre Anstrængelse og mindre Tid. Med andre Ord, det gjør ikke Noget til Sagen, at nye Jorders Opdyrkning frembyder stedse større Vanskeligheder og at Udbyttet, maalt med disse Vanskeligheder, bliver forholdsvis mindre, naar blot Menneskets Kræfter og dets Herredømme over Naturen tiltager i et endnu stærkere Forhold end hine Vanskeligheder; thi da kræves der dog en stedse mindre Anstrængelse til at frembringe det samme Udbytte og Arbejdet bliver altsaa dog forholdsvis mindre og følgelig bedre lønnet.

Idet vi saaledes føres tilbage til det Punkt, hvorfra vi fra først af gik ud, og atter fastholde, at Menneskets Kræfter efterhaanden udvikles ved Øvelsen og at dets Sparsommelighed og Opfindsomhed stiller stedse rigere Midler og stedse kraftigere Redskaber til dets Disposition,

maa vi nu tillige aabne Blikket for den anden Side af Sagen, som vi den Gang gik henover uden nærmere Undersøgelse, at nemlig Naturens Kræfter i og for sig til enhver Tid ere uforandret de samme, men at Menneskets Herredømme over dem ingenlunde altid har været det samme. Man behøver blot at nævne Ord som Dampkraft, Gas og Petroleum for at stille det klart for Enhver, at Naturen gjemmer baade Kræfter og skjulte Rigdomme, som først sent ere blevne stillede til Menneskets Raadighed, og vi behøve blot at minde om det elektriske Lys og den kaloriske Maskine for at vise, at der endnu stedse arbejdes paa at drage nye Naturkræfter ind i vor Tjeneste. Overgangen fra Benyttelsen af Menneskets egne Arme og Ryg til Brugen af Lastdyr, Lastdyrenes Forvandling til Trækdyr, disses Afløsning ved Vind- og Vandkraft og endelig Overgangen til Dampkraftens almindelige Benyttelse i Industriens Tjeneste — alle disse Stadier i Udviklingen betegne lige saa mange Fremskridt paa Grund af Menneskets stigende Herredømme over Naturen.

Det Spørgsmaal, der da tilsidst staar tilbage og hvis Besvarelse bliver af afgjørende Betydning for den hele Undersøgelse, bliver da dette: har dette Menneskenes stigende Herredømme over Naturen holdt Skridt med de stedse større Vanskeligheder, som de efterhaanden faa at bekæmpe? kunne de nye Kræfter og Naturgjenstande, som Mennesket lidt efter lidt opdager og tager i sin Tjeneste, veje op imod den af den overhaandtagende Bebyggelse følgende Formindskelse af de disponible Jorder og imod den successive Udtømning og Forsvinden af de produktive Naturfunds, af Bjærgværker og Miner, af Skove og Græsgange?

Kaster man Blikket tilbage og sammenligner Nutid

med Fortid, kan der fornuftigvis ikke være nogen Tvivl om, at Menneskets stigende Herredømme over Naturen har endog mere end holdt Skridt med den stedse større Vanskelighed i at finde det fornødne Udkomme. Hvad enten vi gaa 1000 eller blot 100 Aar tilbage i Tiden, og hvad enten vi betragte det hele Verdenssamfund eller det snævrere Fædreland, hvor Forholdene ere lettere at overskue, er det hævet over enhver Tvivl, at den samlede Produktion nu er større, end den var baade 874 og 1774 — og det ikke blot absolut, men ogsaa, hvad der siger langt mere, forholdsvis, nemlig naar Hensyn tages til den større Menneskemængde, der nu skal underholdes af den samlede Produktion. Det er sandt, at vore Skove ere blevne omhuggede eller brændte og at Fortidens Malmudvinding af de jyske Heder forlængst er ophørt, og det er sandt, at Jorden nu er saa optagen, at man griber til at udtørre Søerne, inddæmme Havbugterne og opdyrke Hederne — men lige fuldt staar det fast, at vi hverken have maattet standse vor Industri af Mangel paa Brændsel, eller vor Hus- og Skibsbygning af Mangel paa Tømmer eller Jærn, og det lader sig let paavise, at Landet har langt lettere ved nu at brødføde sine 1800,000 Indbyggere, end det for 100 Aar siden havde ved at brødføde den halve Mængde heraf.

Nærmere at gennemføre en statistisk Sammenligning imellem de forskellige Tidsalderes økonomiske Velvære vilde her føre os for vidt. Derimod skulle vi ganske kort paavise, hvorledes det bliver muligt, og hvad Betingelsen er for, at Naturens Kræfter og Rigdomme kunne komme Menneskene til Gade i et stedse stigende Omfang.

Den første Betingelse er da ganske simpelt den, at Menneskene lære Naturkræfterne saa vel som de Skatte,

Jorden indeslutter, at kjende. Begrænsede og tilsyneladende let overskuelige som Jordens naturlige Produkter, organiske og uorganiske, ere, opdage vi dog bestandig nye Naturgjenstande eller, hvad der kan være fuldt saa vigtigt, nye Egenskaber og Kræfter ved de alt bekjendte. Petroleum, Gutta-percha og Kautschuk vare ubekjendte i forrige Aarhundrede, Kartofler og Tobak ligesaa før Amerikas Opdagelse. Da vore Skove begyndte at forsvinde, fik Stenkul almindelig Indgang som Brændsel saavel i Husholdningen som i Industrien, og Jærnet afløste Tømmeret i Skibsbygningen og til Dels ogsaa i Bygningen af vore Huse. Og da linnede Klude paa Grund af den stærke Efterspørgsel i Papirfabrikationen begyndte at blive sjældne, fandt man paa at lave Papir af Halm og af Træ. Og hvilke utallige Anvendelser finde nu ikke en stor Mængde forskellige Slags Affald, som tidligere bortkastedes som unyttige? Man tænke blot paa et tilsyneladende saa unyttigt Affald som Savspaaner. «Savspaaner kunne efter at have henligget nogen Tid i fugtig Tilstand eller ved Indblanding af Ler formes og brændes. I uforandret Tilstand benyttes de til Indpakning saa vel som til Rensning af Metaldele. Som daarlige Varmeledere benyttes Savspaaner ved Isbeholdere og ved Forsendelse af Is saa vel som i flere andre Tilfælde. Paa Gasværker benyttes Savspaaner blandede med Jærnilte til Rensning af Gasen. Paa Steder, hvor Savspaaner samles i større Kvantiteter, saaledes i Norge og flere Steder i England, benyttes de til Destillation af Træspiritus, Træsyre og Træolier. Ja, man har endog opnaaet at omdanne en Del af Savspaanerne til Sukker, medens Resten benyttes til Papir.» Det er klart, at enhver saadan Opdagelse af en ny Anvendelighed ved en Ting omtrent er det Samme som

Opdagelsen eller Fremdragelsen af nye Brugsgjenstande eller som en Forøgelse af de alt tilværendes Mængde. Den Opfindelse at benytte Kradsuld kommer ud paa Et med en Forøgelse af Uldproduktionen. Ja, selv den allerede af Bacon som en Umulighed opstillede Opgave, at fordoble en Hønes Æg ved at give den dobbelt Føde, kan paa en Maade siges at være løst — og det endog uden at give den dobbelte Føde — ved Bakewells Uddannelse af Dishleyracen, hvorved man har opnaaet i to Aar at udvikle Faarene til en Modenhed og en Kjødrigdom, der tidligere behøvede 4 à 5 Aars Opfodring. Den almindelige Gjennemførelse af Bakewells Princip har haft ganske den samme Virkning, som om Englands Faarebestand var bleven fordoblet — blot med den Forskjel, at en virkelig Fordobling ogsaa vilde krævet en Fordobling af Græsgangene og Foderet. For Frankrigs Vedkommende, hvor der dog ingenlunde er gjort saa store Fremskridt i Faareavlen som i England, har Leonce de Lavergne alt for flere Aar siden udtalt, at «man uden Frygt for at overdrive kan paastaa, at Frankrigs Udbytte af Faareavlen i Løbet af et Aarhundrede er stegen til det Firdobbelte, uagtet Faarenes Antal kun er bleven fordoblet.» Og dog give i Følge samme Forfatter Frankrigs 35 Mill. Faar kun et aarligt Udbytte af 144 Mill. Kilogr. Kjød, medens det samme Antal i Storbritannien giver 360 Mill. Kilogr. Kjød, altsaa over det Dobbelte.

Med Tanken paa disse Exempler, der kunde forøges med mangfoldige flere, behøver man næppe at ængstes ved Forestillingen om, at de forhaanden værende Kulgruber og Tørvemoser, Jærnværker og Guldminer en skjøn Dag skulle være udtømte. Skulde dette en Gang virkelig blive Tilfældet, vil man vistnok forinden enten

have fundet nye Miner og Gruber, saaledes som man fandt Guldlejerne i Kalifornien og Avstralien, da de syd-amerikanske Gruber vare blevne lukkede ved Borgerkrigene, eller nyere og bedre Maskiner og Redskaber til Bearbejdelsen af de gamle Miner, saaledes som da man i det 16de Aarhundrede ved Hjælp af Kvægsølv og den saakaldte Amalgamationsmethode bragte 3—4 Gange saa meget Sølv ud af Ertsen som ved den tidligere Smeltningproces, eller som da man i de nysnævnte Guldlejer efterhaanden satte «Vuggen», «long-tom» og «Slusen» i Stedet for den oprindelige Sigten af det guldholdige Sand i et Sold og saaledes forøgede Arbejdets Udbytte til det 40-Dobbelte; eller man vil have fundet brændselsbesparende Ovne, hvorved det samme Kvantum Kul eller Tørv strækker dobbelt saa langt som før, saaledes som allerede Anvendelsen af Varmluftsovne i Jærnsmelte-rierne og Høj- og Lavtrykmaskinerne i Dampskibene have bespart omtrent Halvdelen af det tidligere Kulforbrug i disse Retninger; eller man vil have fundet Surrogater, der fuldstændig gjøre de ældre Produkter undværlige, som Petroleum har gjort Olien overflødig, som Roesukkeret gjør Rørsukkeret undværligt, eller som Anvendelsen af Banksedler og Cheques i uhyre Omfang have afløst Metalpengene — og saaledes som det elektriske Lys vil afløse Gasbelysningen og den kaloriske Maskine Dampkraften. Og forekommer det os end nu lidet sandsynligt, at vore vigtigste Næringsmidler, Kjød og Korn, ville kunne afløses af andre Næringsstoffer, saa have vi dog alt, som berørt, lært ved bedre Røgt og Pleje og bedre Opdrætningsmetoder at faa den dobbelte Mængde Kjød og Uld af det samme Dyr og ved en bedre Mølleindustri at faa et større Kvantum Mel af den samme

Mængde Korn. Og er end her i Danmark Jorden alt saa optagen, at vi lægge Beslag paa Hedejord og Havbund, saa er det dog meget muligt, at vort Agerbrug i 1974 vil give et Udbytte, der lige saa meget overstiger vort nuværende, som dette overstiger Produktionen i 1774.

Thi ogsaa i Agerbruget og overfor Jorden er det, det først og fremmest gjælder om, at lære dennes Kræfter ret at kjende. Thi ogsaa selve Agerjorden indeslutter skjulte Kræfter, der først efterhaanden drages frem for Dagens Lys. En saadan Kraft have vi netop fremdraget i det sidste Hundredaar; men «ikkun Faa vide, at Mergelens Anvendelse til at frugtbargjøre Jorden næppe er et Aarhundrede gammel, og Faa have noget Begreb om den Omvæiting, som dens Anvendelse har frembragt i hele vor Agerdyrkning . . . Ikkun det tør jeg anføre her, at hverken Guld- eller Sølvbjærgværker kunde have yttet en Virkning paa Landets Velfærd, der kan sammenlignes med Mergelens.»*) Og dette er kun et ganske enkelt Exempel paa, hvad der opnaas, naar Mennesket begynder at gaa frem med Bevidsthed der, hvor det tidligere har famlet sig frem som i Blinde. Mennesket søger fra første Færd at vælge den Jord, som frembyder færrest Vanskeligheder; men det er først efterhaanden, som han lærer at bearbejde den, at han vinder Erfaring om, hvilke Egenskaber der fortrinsvis bør lægges Vægt paa, hvilke Hindringer der have nogen virkelig Betydning og hvilke kun tilsyneladende kræve store Anstrængelser for at fjernes, samt endelig hvilke forskjellige Væxter de forskjellige Jordarter fortrinsvis egne sig for. Den blotte Erfaring vil saaledes snart vejlede Agerbrugeren i Valget af

---

*) Forchhammer, Almenfattelige Foredrag. S. 313—15.

de Jorder, som skulle opdyrkes, og han vil være mindre udsat for at støde paa uforudsete Vanskeligheder eller for at spille sit Arbejde ved at give Jorden en mindre hensigtsmæssig Anvendelse. Humboldt har gjort opmærksom paa, at i den sydlige Del af de forenede Stater vil den samme Jord, som anvendt til Hvedeavl kun giver en Nettoindtægt af 20 L. St., naar den anvendes til Bomuldsavl give 30 L. St., og endog 50 L. St., naar den dyrkes med Sukker. Allerede det blotte Kjendskab til de forskellige Jordarter og deres Forhold til Plantevæksten giver saaledes Mennesket et større Herredømme over Naturen og gør ham det muligt at afvinde denne et større Udbytte — saaledes som jo netop den nys omtalte Anvendelse af Mergelen paa de danske Jorder giver et slaaende Exempel paa. Og man vil derfor ogsaa hyppigt, medens man tilsyneladende drives til at optage slettere Jorder, i Virkeligheden træffe paa gode Jorder, som man blot af Ukjendskab har betragtet som mindre frugtbare.

Naar imidlertid de virkelig gode Jorder efterhaanden ere blevne optagne og kun saadanne, som i alt Fald i det givne Øjeblik maa betragtes som daarlige, ere tilbage, saa begynder man at opsøge og opdyrke nye Lande og nye, uopdyrkede Strækninger, og det er netop her igjennem, at efterhaanden saa stor en Del af Jorden er bleven beboet. Udvandringer og Kolonisation har fundet Sted overalt i Oldtiden, gennem hele Middelalderen og den nyere Tid, og har i vort Aarhundrede antaget tidligere ukjendte Dimensioner. Og efterat Amerika og Avstralien ere blevne aabnede for evropæiske Udvandrere, ere atter indenfor deres Grænser nye Opdagelser af frugtbare og tidligere udyrkede Strækninger foregaaede — og foregaa endnu fremdeles. «Da den amerikanske Frihedskamps

Statsmænd udstedte Uafhængighedserklæringen, kjendte de ikke de Strækninger, hvorpaa nu Byer som Chikago og Cincinnati staa. Og fra Begyndelsen af indeværende Aarhundrede indtil Borgerkrigens Udbrud er i de forenede Stater et Areal af over 360 Mill. Akres» (over 25,000 □ Mil eller en Strækning som Frankrig, Tyskland og Storbritannien tilsammen) «hvoraf den største Del for 100 Aar siden var aldeles ubekjendt, bleven inddragen under Bebyggelsen.» *) Og fra disse Strækninger sendes der allerede nu Korn til Europas tættere befolkede Lande, — og endnu er der her saa meget ubenyttet Jord tilbage, som Evropa kan gjøre til et nyt «Kornkammer» for sig, at det foreløbig synes ørkesløst at spekulere over, om der overhovedet vil komme et Tidspunkt, da der ikke er mere dyrkelig Jord at faa. Endnu i lang Tid vil Verdenssamfundet kunne indtage nyere, rigere og frugtbare Strækninger til Dyrkning, inden det kommer saa vidt, at det kun har Valget imellem at opdyrke ufrugtbare og daarlige Jorder, eller anvende nye Kapitaler med stedse aftagende Udbytte paa de tidligere opdyrkede.

Og selv om det nu synes, som om det enkelte Land i det gamle Evropa ikke har andet Valg, saafremt det vedblivende selv vil kunne brødføde sig, saa maa det endnu tilsidst bemærkes, at ogsaa Ricardos Paastand om Kapitalernes aftagende Udbytte kun indeholder en betinget og begrænset Sandhed. Det er ganske sandt, at man ikke vedblivende kan fordoble og atter fordoble Udbyttet af en vis Jord ved vedblivende at fordoble den Arbejds- mængde (Kapital), som anvendes paa samme. Men ogsaa dette gjælder kun, for saa vidt man vedblivende staar

---

*) Hearn I. c. S. 96.

paa det samme Udviklingstrin og arbejder med de samme Midler. Den, som ved at anvende 1000 Rdl. paa at faa sine Jorder merglede, har faaet deres Udbytte fordoblet, vil ganske vist ikke ved det næste Aar paa ny at mergle for 1000 Rdl. fordoble sit Udbytte. Men dersom han efter 10 eller 15 Aars Forløb anvender 1000 Rdl. paa at udføre nye Forbedringer, som man tidligere ikke kjendte, paa Afsivning eller kunstig Gødning eller Engvanding eller Anlæg af Koldtvandsmejeri eller Lignende, vil han meget godt atter kunne fordoble sit Udbytte, ja maaske endog faa mere Udbytte ud af disse 1000 Rdl. end af de først anvendte. Eller tror man ikke, at den $\frac{1}{2}$ Gaardejer her i Danmark, der nu anvender 1000 Rdl. paa sin Jords Forbedring, faar disse Penge lige saa godt forrentede som de Tusender, han har anvendt før 1840? Det kunde vel endog være, at han faar dem langt bedre forrentede, thi Udviklingen er i denne Menneskealder gaaet stærkt frem og Menneskets Herredømme over Naturen er i den steget langt stærkere end de Vanskeligheder, som Landets tiltagende Bebyggelse og de ekstraktive Fonds sukcessive Udtømmelse efterhaanden frembyder for Opdyrkeren.

Men saaledes gaar det ikke altid: Menneskeslægtens Udvikling gaar ikke, saaledes som disse Vanskeligheders Formerelse, som en jævnt flydende Strøm, men i Spring. Der er lange Perioder, hvor Alt synes at staa stille — og der er andre, hvor hvert Aar bringer nye, epokegjørende Opdagelser, nye Opfindelser, nye Maskiner, ny Arbejdsbesparelse. Man tænke som Modsætning til Tiden fra 1840 til nu paa de første tre Fjerdedele af forrige Aarhundrede. Da vedblev Agerbruget uforandret at staa paa samme Standpunkt; Enhver dyrkede sin Jord som Faderen og Bedstefaderen havde gjort; Alt var støbt i

samme Form; Trevangsbrug og Jordfællesskab vare Agerbrugets karakteristiske Træk, og Redskaberne og Transportmidlerne vare i Aarhundredets Slutning ikke stort bedre end i dets Begyndelse. Under en saadan Periode, hvor Kræfterne uforandrede ere de samme, ville de nye Jorder som indtages til Dyrkning, kræve stedse mere Anstrængelse ligesom enhver dybere Boring af Kulgruber og Minegange, og Arbejdet bliver da stedse daarligere lønnet. I en saadan Tilbagegangens Periode var det, at Ricardo levede; Kontinentalspærringen tvang, som berørt, England til at producere Brødet til sin stærkt tiltagende Folkemængde paa sit eget Areal, og da Arbejdsmidlerne stadig vare de samme, maatte enhver ny Optagelse af de Jorder, som man hidtil havde ladet ligge som de daarligste, blive mindre lønnende end de ældre Jorders Dyrkning og forskaffe Besidderen af disse en stedse stigende Jordrente. Disse Forhold bleve bestemmende for Ricardos Opfattelse, lige som Carey har ladet sin Opfattelse bestemme af de aldeles modsatte Forhold, hvorunder han levede. Enhver af disse Theorier indeholde derfor kun en Del af Sandheden; kun ved at sammenholde dem og sammenfatte dem til Enhed naas den fulde Sandhed.
